

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת מקץ, תשע"ד
מספר 1045מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יוסף - הבוכה הגדול

יעל צוהר

במחזור סיפורי יוסף ואחיו מתוארים רגשות קשים וקיצוניים מצד אחי יוסף, אשר הגיעו למצרים ונקלעו לפגישה עם איש מצרי רם דרג, הטופל עליהם האשמות חמורות עד כדי איום על חייהם. הם מלאי רגשות אשמה, חרדות ומתחים אשר לא יפוגו עד סוף ספר בראשית.

מולם עומד אחיהם יוסף, שעובר גם הוא חוויה עמוקה של מפגש עם עצמו ועם משפחתו. והנה, אחד המוטיבים העוברים כחוט השני בכל המפגשים הוא הבכי. יוסף בוכה ושוב ושוב, ומעניין שרוב בכיותיו אינן מביעות אבל וצער. במאמר קצרצר זה אעקוב אחר בכיותיו של יוסף ואנסה לזהות את תרומתן להבנת הסיפורים.

הבכי הראשון (מב:כד): כחלק מההסוואה של יוסף אין אחיו מעלים בדעתם שהוא מבין את שפתם, שהרי עומד ביניהם "המליץ" – המתורגמן. לכן הם מרשים לעצמם לדבר בינם לבין עצמם. וכאשר הם נוכחים לדעת כי מולם עומד אדם שאינו מוכן כלל לשמוע את אשר בפיהם, הם נזכרים בסיטואציה זוהר, שבה לא הקשיבו לאחיהם האומלל: "אָבֶל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל-אֲחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ. עַל-כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת". בתגובה ראובן מאשים אותם שגם אותו לא שמעו כאשר ביקש לגונן על האח: "וְגַם-דָּמּוּ הַנְּהַ נְדָרְשׁ". ברגע זה יוסף כמעט מאבד את יכולתו להתאפק: "וַיִּסַּב מְעַלְיָהֶם וַיִּבְכֶּה, וַיֵּשֶׁב אֶלְהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם". הוא בורח מן החדר ובוכה בצד.

הבכי השני (מג:ל): אחי יוסף מגיעים אל ביתו עם בנימין וממתינים לו שם. כאשר הוא מגיע, הוא מתייחס אליהם בחביבות ומתבונן באחיו בנימין בן אמו, אשר היחס כלפיו נטול כל משקעים: "וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵלַי וַיֹּאמֶר: אֶ-לֵקִים יִחַנְּךָ בְּנֵי: וַיִּמְהַר יוֹסֵף פִּי-נִקְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל-אֲחָיו, וַיִּבְקֶשׁ לְכַפֹּת. וַיֵּבֵא הַחֲדָרָה וַיִּבְכֶּה שָׁמָּה וַיִּרְחֹץ פָּנָיו וַיִּצָּא וַיִּתְאַפֵּק. הַפִּירוּט הוא מדהים: יוסף מתמוטט כמעט לגמרי, אך ברגע האחרון הוא נמלט לחדר אחר ובוכה שם. רחיצת הפנים ממחישה את פניו שטופי הדמע.

הבכי השלישי (מה:א-ב): זהו הבכי הגדול מכולם, ובו כתוב במפורש "וְלֹא-יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנּוֹצְבִים עָלָיו...וַיִּתֵּן אֶת-קִלְוֹ בְּכַכּוֹ, וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעֹה". יוסף מניח לרגשותיו להתפרץ ללא גבולות, עד שמתקבל הרושם כאילו הבכי נהפך לצווחה הנשמעת בכל העיר. הביטוי

* ד"ר יעל צוהר, מרצה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן ובמכללת אורות ישראל.

"וַיִּתֵּן אֶת-קִלּוֹ בְּבִכּי" מעצים את הבכיות הקודמות שנעצרו, וכאילו עתה כולן מצטרפות זו אל זו ונותנות את קולן.¹

הבכי הרביעי (מה: יד-טו): לאחר שיוסף מבטא את כל אשר אצר בלבו במשך כל השנים הרבות, הוא ניגש אל אחיו בנימין: "וַיִּפֹּל עַל-צְוֹאֲרֵי בְנֵי-מֶן-אָחִיו וַיִּבְכֶּי וַיִּבְנִימָן בָּכָה עַל-צְוֹאֲרָיו". לאחר מכן הוא ניגש אל כל אחיו: "וַיִּנְשֹׁק לְכָל-אָחָיו וַיִּבְכֶּי עֲלֵהֶם". הבכי הזה צמוד לנשיקות אהבה וקרבה של יוסף כלפי אחיו.²

הבכי החמישי (מו: כט): "וַיֵּאָסֵר יוֹסֵף מְרַפְּבוֹ וַיַּעַל לְקָרְאֵת-יִשְׂרָאֵל אָבִיו גְּשֻׁנָּה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל-צְוֹאֲרָיו וַיִּבְכֶּי עַל-צְוֹאֲרָיו עוֹד". בבכי זה נחלקו המפרשים בדבר זהותו של הבוכה. האם זהו יוסף, או שהבוכה עתה הוא יעקב האב הזקן? לפי עיוננו, הבוכה הגדול הוא יוסף, אשר בראותו את אביו שאליו כה התגעגע, הוא פורץ בבכי. המילה "עוד" קושרת את הבכי הזה לכל הבכיות שקדמו לו.³

הבכי השישי (נ: א): זהו הבכי היחיד בסיפורינו המבטא אבל וצער על מוות של קרוב משפחה אהוב. לאחר שנאמר על יעקב כי גווע ונאסף אל עמיו, "וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל-פְּנֵי אָבִיו וַיִּבְכֶּי עָלָיו וַיִּשֶׁק-לוֹ".

הבכי השביעי והאחרון (נ: ז): לאחר קבורת יעקב ניגשים האחים אל יוסף ומבקשים את סליחתו בשם האב. הם מגדירים את מעשיהם בכינויים "פשע" ו"חטאת" ואף נופלים לרגליו באמירת "הֲנַנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים", ובאותה שעה: "וַיִּבְכֶּי יוֹסֵף בְּדַבָּרִם אֵלָיו". יוסף מרגיע את אחיו ומעודד אותם: "וְאַתֶּם חָשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֲלֵהֶם חָשְׁבָה לְטָבָה... וַיִּנְחַם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל-לִבָּם". זוהי תמונה סוריאליסטית. הם פשעו לו, והוא לוקח אחריות על מצבם הנפשי ומנסה לחזקם ולשמחם.

מה פשר הבכיות הללו? מדוע הן כה מפורטות שלא על פי הסגנון המקראי המאופק?

כאמור, מלבד הבכי מעל גוויית האב יעקב אין אלו בכיות של צער אלא כנראה ביטויים של התרגשות ושל קרבה נפשית. אציע שתי דרכים לפענח את הדברים: ראשית, התורה מדגישה את המסר הזה: יוסף אינו מתעלל באחיו ולא מציק להם כנקמה על מה שעשו לו לפני עשרים ושתים שנה. ההפך הוא הנכון: הוא מלא אהבה ומסירות. מטרתו היא, כפי שהסבירה נחמה ליבוביץ,⁴ להביאם לניסיון דומה אשר בו יעמדו. ניסיונות ההתאפקות של יוסף מול אחיו וההקשרים שבהם משובצים רגעי הבכי מוכיחים שהדברים נעשו מתוך לב רגשן וטהור ולא מתוך רגשות זעם ונקמה. ולבסוף יש לומר כי הבכי הוא שירת הנפש. הוא מבטא את מה שמעבר למילים. מה שאינו ניתן להגדרה מילולית מצמצמת מתבטא בדמעות זכות של יוסף, הצדיק הבוכה.

¹ כך רשב"ם: "וְלֹא-יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק" עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שהיה מתאפק בלבו. כמו שכתוב למעלה "וַיִּתְאַפֵּק וַיֵּאָמֵר שִׁימוּ לְחֶם" (מג: לא). "לְכָל הַנִּצְצִים עָלָיו", בפני כל הנצבים עליו, ולא יכול עוד להתאפק, ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו.

² על תגובת האחים מעיר רש"י: "ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם דברו אחיו אתו. שמתחילה היו בושים ממנו". רש"י מפרש את בכיו זה של יוסף כביטוי להיותו שלם בלבו עם אחיו האהובים. רד"ק: "כיון שנשק להם ובכה עליהם ידעו כי לבבו טוב עמהם, ושאלוהו על אשר קרה לו מיום שנפרד מהם, ואיך עלה לגדולה". רד"ק, שהולך בעקבות רש"י בהבנת רגשותיו של יוסף, ממשיך ומפרש את המילים הצמודות: "ואחרי כן דברו אחיו עמו". רד"ק מעריך שהאחים ביקשו מאת יוסף שישתף אותם בכל מה שעבר עליו במשך השנים.

³ השווה הרב הירש לפסוק זה.

⁴ על תהליך החזרה בתשובה של האחים כתבה פרופ' נחמה ליבוביץ', עיונים בספר בראשית, עמ' 329-333.